

IX. ULUSLARARASI
DÜNYA DİLİ TÜRKÇE SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTABI

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
MALATYA
02-04 KASIM 2017

EDİTÖRLER

Doç. Dr. İlhan ERDEM
Öğr. Gör. Ersin AYCAN

[Bildiri metinlerinin içeriğinden yazarları sorumludur. Tüm hakları saklıdır.
İzinsiz kopyalanamaz, aktarılamaz, çoğaltılamaz]

Basım Tarihi: Aralık 2018

e-kitap: dunyadiliturkce2017.inonu.edu.tr.

İletişim:

İnönü Üniversitesi

Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi

Merkez Yerleşke

İletişim Fakültesi Kat:3

Telefon

0 (422) 377 48 55

E-Posta

tomere@inonu.edu.tr

ISBN No: 978-975-8573-84-4

Varka ve Gülşâh Mesnevisinin Yeni Bir Nüshası: Kastamonu Nüshası

Eyüp AKMAN*

Öz: Varka ve Gülşâh mesnevisi Yûsuf-ı Meddah'ın meşhur eserinden birisidir. Bu mesnevi üzerine ilk ciddi çalışma 1940'lı yıllarda İsmail Hikmet Ertaylan tarafından yapılmıştır. Bu konu üzerine kitap düzeyinde son çalışma-bildiğimiz kadarıyla- Prof. Dr. Kazım Köktekin'e aittir. Kazım Köktekin'in eserinden, Varka ve Gülşâh mesnevisinin pek çok nüshasının bulunduğunu, bunlardan sadece sekiz tanesinin elde olduğunu anlıyoruz. Nitekim Kazım Köktekin bu nüshalardan sadece üç tanesinden hareketle metni oluşturmuştur. Bunlardan Bibliotheque Nationale nüshası esas alınmıştır.

Bu bildirimizde Varka ve Gülşâh mesnevisinin Kastamonu'da ele geçen bir nüshasını tanıtacağız. Bu nüsha hicri 1140, miladi 9 Kasım 1727 tarihinde esseyit Mustafa bin Muhammed tarafından Kastamonu ili Ginolu kazası -şimdi bu yerleşim yeri Çatalzeytin ile Abana arasında bulunmakta olup birkaç haneden ibarettir- Kaymazlar divanında istinsah edilmiştir. Eser 110 varaktan ibarettir. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Son derece okunaklı nesih bir yazıya sahiptir. Eser yer yer harekeli olup başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin ilk 48 varakı Dâstân-ı Varka ve Gülşâh'a aittir. Geri kalan kısmı Hz. Ali cenklerini anlatmaktadır. Eserin sonunda aşağıdaki kayıt yer almaktadır:

Evvel-i şenbih

Muharremü'l haremîni yigirminci günü olundı ibtidâsı

Rebî-ül evvelin yigirmi dördünde müyesser oldu intihâsı

Hurrîre fî kazâ-yı Ginolu divânı-ı Kaymazlar

Kâtibü'l hurûf esseyit Mustafa bin Muhammed

Bu kitabı okuyanlardan dua ister murâdî selâmet

Sene 1140 Ahir-i şenbih

Anahtar kelimeler: Mesnevi, Varka ve Gülşâh, Yusuf-ı Meddah, Kastamonu nüshası

Metin

Türk Edebiyatında bilinen Varka ve Gülşâh mesnevisinin esas kaynağını, Arap kökenli Urvat ve Afra'nın hikâyesi oluşturmaktadır. Bu hikaye XI. yüzyılda Gazneli Ayyukî tarafından yeniden kaleme alınır. Türk Edebiyatına geçişi ise İran üzerinden XIV. yüzyılda Yusuf-ı Meddah ile olur.

Yusuf-ı Meddah mesnevisini Ayyukî'den olduğu gibi nakletmez. Eserine kendi kültürünün mührünü vurur. Beyit sayılarında da değişiklik yapar. Ayyukî'de 2238 olan beyit sayısı Meddah Yusuf'ta 1744'e düşer¹.

Meddah Yusuf'un bu mesneviden başka eserleri de vardır: Hamuşnâme, Dâstân-ı İblis Aleyhillâne, Uğru ile Kadı², Hikâyet-i Kız ve Cehud.

Yusuf-ı Meddah'tan başka Türk edebiyatında Varka ve Gülşâh mesnevisi yazan şairler de vardır. Bunlar, XVI. yüzyılda yazılan Priştineli Mustafa Çelebi'nin Varka ve Gülşâh'ı ile Mostarlı Ziyâi ve Azeri şair Mesihî'nin Varka ve Gülşâh mesnevileridir.

Türkiye'de Varka ve Gülşâh üzerine ilk ciddi çalışmayı yapan kişi İsmail Hikmet Ertaylan'dır. 1945 yılında yapılan bu çalışmadan sonra bu konu üzerinde bazı incelemeler görülür.³ 2002 yılında, bu mesnevinin mensur hali üzerine Selige Hüseynova bir yüksek lisans tezi hazırlar (Hüseynova 2002). 2007 yılında Kazım Köktekin bu konuya yeniden değinir ve mesnevinin tenkitli metnini yayınlamak üzere bunun üzerinde dil incelemelerinde bulunur (Köktekin 2007). Köktekin bu eserinde Yusuf-ı Meddah'ın hayatı, eserleri ile Varka ve Gülşâh'ın dokuz nüshasını tanıtır. Köktekin, bunlardan dördünün yurt içinde, dördünün yurt dışında olmak üzere toplamda sekiz nüshasının mikro filmine sahip olduğunu belirtir.

*Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi eakman@kastamonu.edu.tr

¹ Bu karşılaştırma için bkz. (Yıldız 2008; Sedghi 2015).

² Bu hikâye üzerine son çalışma Eyüp Akma'a aittir. Bkz. (Akman 2012).

³ Tam bibliyografya için bkz (Köktekin 2007, Yıldız 2008).

Yazar, metnini 1667 beyitlik Paris nüshasını temel alarak kurar ve bu nüshayla İzzet Koyunoğlu (İ) ve Üsküdar (K)nüshalarını karşılaştırır.

Bundan bir yıl sonra Ayşe Yıldız konuyla ilgili bir doktora tezi hazırlar. Yazar, XVI. yüzyılda Priştineli Mustafa Çelebi'nin yazdığı Varka ve Gülşah mesnevisini inceler(Yıldız 2008). Tezinde, Türk edebiyatında o zamana kadar bilinen Varka ve Gülşah mesnevileri ve bu mesnevilerden hareketle oluşturulmuş halk hikâyeleri üzerinde durur. Mesnevinin pek çok yönü, derinlemesine bu çalışmada ele alınmıştır.

2015 yılında Orhan Doğru, Varka ve Gülşah mesnevisinde bulunan minyatürleri yorumlayan bir yüksek lisans tezi hazırlar(Doğru 2015).

Konuyla ilgili olarak son çalışma ise bildiğimiz kadarıyla, 2015 yılında Elham Nikoosokhan Sedghi'nin hazırladığı yüksek lisans tezidir. Burada yazar, Ayyukî ile Yusuf-ı Meddah'ın mesnevilerini karşılaştırır(Sedghi 2015).

Varka ve Gülşah mesnevisinin Kastamonu nüshasını tanıtmadan önce hikâyenin özetini kısaca anlatalım: Hz. Peygamber çağında Mekke'de Benî Şeybe adında bir kabilenin Hilal ve Hümmam adında iki reisi vardır. Hilal'in Gülşâh adında bir kızı, Hümmam'ın da Varka adında bir oğlu olur. İki çocuk beraber büyür, birlikte okurlar. Birbirlerine âşık olurlar. Herkes bu çiftin evleneceğini bekler. Nitekim evlenirler. Tam düğün gecesi başka bir kabilenin reisi olan Benî Amr, daha evvel güzelliğini işittiği Gülşah'ı kaçıır. İki kabile savaşımaya başlar. Bir gece Varka, sevgilisinin bulunduğu çadıra girerek Gülşah'ı kurtarır. Bunların peşine düşen Benî Amr, yeniden Gülşah'ı esir eder. Savaş esnasında Varka da esir edilir. İkisi artık beraberdır. Gülşah, Benî Amr'ın uyuduğu bir sırada Varka'nın elini çözer. Benî Amr'ı öldürürler. İkisi beraber kabilelerine geri dönerler. Savaş esnasında Varka'nın babası ölmüştür. İki âşık yeniden evlenmek istese de kızın annesi, Varka'nın fakir ve kimsesiz olduğunu öne sürerek kızını vermek istemez. Yemen Şahı, Varka'nın dayısıdır. Varka, kendisinden başlık olarak istenilen mal ve parayı almak için dayısının yanına gider. Yemen'e vardığında dayısının Melik Anter tarafından esir edildiğini görür. O kabileyle de savaşan Varka, büyük bir kahramanlık göstererek dayısı Selim Şah'ı kurtarır. Daha sonra Melik Anter, bir tuzakla Varka'yı esir alır. Varka'yı öldürtmek istediği Zengî kul, Varka'ya acır ve onunla beraber oradan kaçarlar. Kaçarken de Melik Anter'i öldürürler.

Şam Sultanı Melik Muhsin, tacirinin olağanüstü anlatımı üzerine Gülşah'a âşık olur. Tacir şekline girerek Gülşah'ın bulunduğu şehre gelir. Gülşah'ı Melik Muhsin'e vermek istemeyen babayı, kızın annesi, Varka'nın daha Yemen'den bile gelemediğini söyleyerek ikna eder. Varka geldiği zaman da Gülşah'ın öldüğünü söyleyeceklerini ifade eder. Üç gün düğünden sonra Gülşah, Melik Muhsin'le Şam'a gider. Melik Muhsin'e kendini teslim etmeyen Gülşah gerekirse kendini öldürebileceğini söyler. Bunun üzerine Melik, Gülşah'ı bundan sonra kız kardeşi olarak göreceğini söyler. Gülşah'ın ölmediğini öğrenen Varka Şam'a gider. Bu yolculukta pek çok kahramanlıklar gösterir. Tesadüfen Gülşah ile karşılaşan Varka, Melik Muhsin'in sarayına gider. Melik, bunların gerçek âşık olduklarını anlayınca onları evlendirir. Orada altı ay kaldıktan sonra Varka kendi ülkesine dönmek ister. Gülşah'ı orada bırakıp yola çıkar. Sonra Gülşah'sız yaşamın anlamı yoktur diyerek orada ölür. Varka'nın öldüğünü duyan Gülşah, mezarın başına gelir ve orada canına kıyar. Bu arada savaştan dönen Hz. Muhammet'in yolu bu mezarın olduğu yere düşer. Melik Muhsin, olanları peygambere anlatır. Bunun üzerine Hz. Muhammet, yanındakilerden bu iki âşık için ömürlerinden ömür bağışlamasını ister. Dört halife bir miktar ömür bağışlarlar. Bunun üzerine Allah Cebrael'i göndererek halifelerin ömürlerini geri verdiğini ve iki âşiğe da 40 yıl ömür bağışladığını bildirir. İki âşık mezardan çıkarak 40 yıl ömür sürerler.

Hikâye, aşk hikâyesi olarak bilinmesine rağmen gerçekte tam bir kahramanlık hikâyesidir. Bu kahramanlıklar elbette ki aşk için yapılmaktadır.

Gelelim bizim yazma eserimize. Bu yazmanın orijinali maalesef elimizde bulunmamaktadır. Yazmanın sadece mikro filmine ulaşabildik. Eserin orijinalinin nerede olduğu hakkında bir bilgimiz yoktur. Kastamonu'da bir sahafta ele geçen bu eserden bize sadece bir mikro film kalmıştır. Tanıtımımızı buna göre yapacağız.

Elimizdeki yazma, bir cenk nâme niteliğindedir. 110 varaklık bu eserin ilk 48 varakı Varka ve Gülşah manzûmesine aittir. Kırk dokuzuncu varakta Kısâ-yı Yemâme ve Ali Cengi, altmış sekizinci varakta Zikr-i Gazavât-ı Mukâtil ve Ali Cengi yer almaktadır.

48 varaklık Varka ve Gülşâh mesnevisinin başlığı Dâsitân-ı Varka ve Gülşâh Rahmetullah'dır. Eserin sayfaları karışık olarak ciltlenmiştir. Birinci varığın a yüzünde mesnevinin ilk 16 beyti yer alırken b yüzü 355. beyit ile devam eder. Birinci varığın b yüzü ise yirmi altıncı varığın b yüzündedir. Yine eserin otuz altıncı varığının b yüzü birinci varığın b yüzünde bulunur. Kısaca: 1-b'si=26-b'sinde; 36-b'si=1-b'sindedir.

Yazmada 1632 beyit bulunmaktadır. Her sayfada 17 beyit yer almaktadır.

Eser altı meclisten oluşmaktadır. Eserin başında birinci meclisi belirten Meclisü'l-*Ûlâ* ifadesi yer almamaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi eserin varakları karışık olarak ciltlenmiştir. Buna göre Meclisü's-Sâni 34/a'da, Meclisü's-Sâlis 6/b'de, Meclisü'r-Râbi' 15/a'da, Meclisü'l-Hâmis 23/a'da, Meclisü's-Sâdis 42/a'da kayıtlıdır. Yine son meclis içerisinde *Mu'cizât-ı Hazret-i Muhammed Mustafâ 'Aleyhi's-Salâtu Ve's-Selâm* başlığı yer alır. Ayrıca eserde iki konu başlığı daha görürüz. Bunlar farsça olarak yazılmış olup son bölümde yer alırlar. *Ander Secde-yi Şoden Varka Şi'r Goften*⁴, diğeri *Zâri Kerden Gülşâh Şi'r Goften*⁵. Eserde meclis adları, bölüm başlıkları ve şiir olduğunu bildiren ifadeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserde toplamda 12 adet şiir vardır. Bunların sekiz tanesi Şi'r-i Varka, Şi'r-i Gülşâh şeklinde kırmızıyla işaretlenmiştir. Diğer şiirler Varka eydür, Gülşâh eydür şeklinde mısra başlarına yazılmış ve kırmızı mürekkeple belirtilmemiştir.

Şiirler aruzun *fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lün* kalıbıyla yazılmıştır. Buna göre mesnevinin ilk beyitleri şöyledir:

*Ey Hudâvendî kerîm [ü]kâr -sâz
Viribiyen gice vü gündüz kış yaz
Yaradan yıldızları ayı günü
Hem zemîn [ü] asmân günü düni
Yağmuru dürr taşı yâkut eyleyen
Yerden ağaçdan kola kuvvet eyleyen*

Dil özelliklerine baktığımızda mesnevinin en eski nüshalardaki dil hususiyetlerinin burada korunduğunu görüyoruz. Bu eser on sekizinci yüzyılda (1727) istinsah edilmesine rağmen, müstensih, kopya ettiği eseri birebir takip etmiş ve diline fazla müdahale etmemiştir. Bu bakımdan eserin dili Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Yapılan değişiklikler ise bazı kelimelerin eş anlamlısını kullanması şeklindedir. Mesela bizim yazmada 355. beyit

*Var bu nâmeyi Yemen şâhına vir
Di ana cânınçün kurtar esîr*

şeklindedir. Köktekin'in eserinde bu beyit 377. beyittir ve şu şekildedir:

*Var bu mektûbı Yemen şâhına vir
Eyt ana cânun için kurtar esîr*

Görüldüğü gibi eski nüshadaki mektup bizimkinde nâme, eyt- fiili de di- fiiline dönüşmüştür. Eyt- fiilinin yazmamızda sıkça kullanıldığını da burada belirtelim.

Tanıtmaya çalıştığımız Varka ve Gülşâh mesnevisinin son beyitleri şöyledir:

*Yedi yüz kırk üç yıldadır bu dem
Kim bunun tarihine urdık kalem
Çünkü etdük biz bunı oldı temâm
Siz de bizden saçı görün ve 's-selâm
Geçti anlar sözi kaldı yâdigâr
Çok ömür versin size perverdigâr
Fâilâtün fâilâtüm fâilât
Sen amel kıl yazılsun nurdan bir at
Hem aşkıyla derdiyle edün essalât*

Mısrasıyla sona ermektedir. Köktekin'in incelediği nüsha ise şu beyitlerle biter:

*Yâ ilâhi cümle îmân ehline
Rahmet eyle bakma yavuz fi'line
Fâilâtün fâilâtüm fâilât*

⁴ Varka secdeye başını koyarak şiir söyler.

⁵ Gülşâh inleyerek şiir söyler.

*Mustafâ'nın ruhına vir salâvât
Temmetü'l-kitâb
Bi-'avnillâhi'l-meliki'l-vehhâb*

Bu son beyitlerde dikkatimizi başka bir husus çekmektedir. Köktekin'in metninde mesnevinin Sivas şehrinde yazıldığı kayıtlıdır:

*Başladuk Sivas şehrinde bunı
Kim rebî'i-ul-evvelin evvel günü
Hem rebî'i-ul-âhir ilkinde tamâm
Eyledük rûz-ı düşenbih ve 's-selâm(s.295)*

Bizim nüshamızda ise aynı beyit içinde Sivas adı geçmez:

*Başladuk şevvâl ayında bunu
Hem rebî'i-ul-evvel ayının on günü
Eyledük sözi düşenbih gün temâm
Hem rebî'i-ul-âhir günüdür be-nâm*

Mesnevinin değil, yazmanın sonunda eserin istinsah tarihi kayıtlıdır. Eser baştan sona aynı kalemde çıkmıştır. Kayıt şudur:

*Evvel-i şenbih
Muharremü'l haremin yigirminci günü olundu ibtidâsı
Rebî-ül evvelin yigirmi dördünde müyesser oldu intihâsı
Hurrîre fî kazâ-yı Ginolu divâm-ı Kaymazlar
Kâtibü'l hurûf esseyit Mustafa bin Muhammed
Bu kitabı okıyanlardan dua ister murâdı selâmet/ Sene 1140 Ahir-i şenbih*

Bu tarihi miladiye çevirdiğimizde 9 Kasım 1727 tarihini elde ediyoruz. Varka ve Gülşah mesnevisi yazmanın başında olduğuna göre, mesnevi, muhtemeldir ki 1727 tarihinden daha evvel yazılmıştır. Eser, esseyit Mustafa bin Muhammed tarafından Kastamonu ili Ginolu kazası -şimdi bu yerleşim yeri Çatalzeytin ile Abana arasında bulunmakta olup birkaç haneden ibarettir- Kaymazlar divanında istinsah edilmiştir.

Sonuç

Her eserin farklı nüshaları, her şiirin farklı varyantları kıymetlidir. Bazen bu ikincil eserlerde bir kelime bile bize ip ucu verebilir. Bu tür varyant veya farklı nüshalar istinsah edildiği dönemin izlerini, kültürünü kısaca sosyal çevresini bize aksettirir. Biz bu tanıttığımız yazı ile Varka ve Gülşah mesnevisinin Kastamonu'nun bir köyünde yazıldığını ilim âlemine duyurmuş olduk. Unutmayalım ki Yusuf-ı Meddâh'ın Kastamonulu olduğu rivayeti de vardır. Belki de bizim bu yazmayı müstensih, orijinal nüshadan kopyaladı. Bu nüsha üzerinde bir yüksek lisans tezi hazırlamak üzere bir öğrencimizi görevlendirdik. Çalışma sona erdiği zaman eser bütün yönleriyle aydınlanacaktır.

Kaynakça

- Akman, E.(2012) Uğru ile Kadı Hikâyesi, Ankara, Gazi Kitabevi yayınları
- Doğru, O.(2015) Varka ve Gölřah Minyatürlerinde Figür Yorumları, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Hüseynova, S.(2002) Mensur Varka ve Gölřah Hikâyesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Kaymaz, Z.(1987) “Varka ve Gölřâh Mesnevisinin Malatya’daki Bir Nüshası Üzerine”, II. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu,19-21 Ekim 1987, Malatya
- Köktekin, K.(2007) Yusuf-ı Meddah Varka ve Gölřah. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Sedghi, E. N.(2015) Ayyukî ile Yusuf-ı Meddâh’ın Varka ve Gölřâh Mesnevilerinin Karşılaştırılması, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi